

PIRKKO LEINO-KAUKIAINEN

Turkin sodan tuntematon sotilas

Syksyllä 1876 tallirenki Sten Anders Wallin Kiskosta vaihtoi ammattia ja värväytyi sotamieheksi Suomen kaartiin. Vajaan vuoden palvelun jälkeen hän joutui sotaan Balkanille taistelemaan turkkilaisia vastaan. Wallinin julkaisemattomat muistelmat kertovat, miten sopeutuminen kasarmielämään onnistui ja millaisena sota näyttäytyi tavalliselle rivimiehelle.

■ Suomalaisen sotakirjallisuuden idealistis-eppinen traditio syntyi 1800-luvulla ja pohjautui J. L. Runebergin runoihin ja Z. Toppeluksen kertomuksiin, joissa muotoiltiin suomalaisen sotilaan sankarikuva. Tällaisten sotakertomusten rinnalle alkoi ensimmäisen maailmansodan vaikutuksesta nousta realistisempi näkemys sodasta ja sen todellisuudesta. Suomessa uuden sotaromäänin läpimurto tapahtui vasta toisen maail-

mansodan päätyttyä, kun Väinö Linna julkaisi *Tuntemattoman sotilaan* 1954 ja samalla arkipäiväisesti sodankäynnin. Myöhemmin Antti Tuuri on 1984 ilmestyneessä *Talvisota*-teoksessaan luonut kuvaa sotilaasta, joka on kokenut sodan työntekona, täyttänyt velvollisuutensa, alistunut ja kestänyt.¹

Sotilaiden sankarillisuus leimasi voimakkaasti niitä sotakuvauksia, joita Suomessa julkaistiin kohta Venäjän ja Turkin välillä käydyn sodan päätyttyä. Tämä sota alkoi 1877 bosnialaisten ja bulgaarien vapaussotana, osana Balkanin kansojen kapinointia Turkin ylivaltaa vastaan. Se laajeni, kun slaavilaisten kansojen ja ortodoksisen uskonnon suojelijaksi pyrkinyt Venäjä havaitsi tilaisuuden kasvattaa vaikutusvaltaansa Balkanilla. Venäläiset lähtivät helppoon sotaan ja etenivät nopeasti, mutta joutuivat tappioita kärsineenä vetäytymään. Laaja liikkeen kannallepano kesällä 1877 kasvatti kuitenkin venäläisten miesvoimaa, ja Plevenin (Plevna) kaupungin valtauksen jälkeen joulukuussa 1877 turkkilaiset peräytyivät vuoriston eteläpuolelle venäläisten ahdistamina. Aseet vaikenivat tammikuun lopussa 1878, ja venäläiset joukot tulivat vain kuu-kautta myöhemmin Konstantinopolin porteille San Stefanoon, missä rauha solmittiin. Sodan seurauksena Balkanin slaavilaisten kansojen itsemääräämisoikeus lisääntyi, mutta Euroopan suuret valtiot estivät Venäjän vaikutusvallan kasvun alueella, ja saaliin jaolle ilmaantui erityisesti Itävalta-Unkari.²

Taistelut kiinnostivat suomalaista yleisöä siksi, että värväytyistä sotilaista koostunut Henkivartioväen 3. Suomen tarkk'ampujapataljoona eli Suomen kaarti sai lähtökäs-

1. Juhani Niemi (1999) 'Sotakirjallisuus, sen traditio ja muutos', teoksessa Pertti Lassila (toim.) *Suomen kirjallisuushistoria 3: Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*, Helsinki: SKS, 118–119; Pirjo Lyytikäinen (2003) 'Suomalaisuuden kertomukset', teoksessa Kirsi Saarikangas & Pasi Mäenpää & Minna Sarantola-Weiss (toim.) *Suomen kulttuuribistoria 4: Koti, kylä, kaupunki*, Helsinki: Tammi, 211–212.

2. Esim. Hugh Seton-Watson (1967) *The Russian Empire 1801–1917*, *Oxford History of Modern Europe*, Oxford: Clarendon Press, 452–459; Barbara Jelavich (1983) *History of the Balkans: Eighteenth and Nineteenth Centuries*, Volume I, Cambridge: Cambridge University Press, 356–361.

kyn sotaan elokuussa 1877. Sotakertomusten kuvaamaan arvomaailmaan kuuluivat sotilaiden hyveinä isänmaallisuus, uhrautuvaisuus, taipumattomuus ja korkea moraalinen kestävyys. Useat suomalaisten sotaa koskevat kertomukset ovat muodoltaan päiväkirjamaisia ja yhdistävät realismiin patriotismiin. Näissä kuvauksissa ovat läsnä myös rivisotilaan kokemukset. Väepeli J. Jernvall huomautti muistelmiensa alussa:³ ”Kertomus ei ole mitään vakinaista kirjakieltä, onhan vaan semmoista suoranaista soturin juttua ...”

Teuvo Laitila on väitöskirjassaan käsitellyt Suomen kaartin osallistumista Turkin sotaan mukana olleiden kertomusten perusteella. Hän on tutkinut pääasiassa suomalaisten suhdetta toiseuteen ja sitä, millaisia käsityksiä suomalaiset ovat esittäneet Venäjän armeijasta, Balkanin oloista, eri uskonnoista – kaikista siitä oudosta ja erilaisesta, jonka he sotaretken aikana kohtasivat. Hän on myös tarkastellut sotilasidentiteetin muotoutumista.⁴ Hän on käyttänyt päälähteinään yhdeksän informantin tarinaa, joista yksi oli kaartin lääkäri ja ainakin kolme muuta kuului säätyläisiin.⁵

3. [J. Jernvall] (1881) *Väepeli Lemminkäisen päiväkirja: Suomen Kaartin retkestä Konstantinopolin muurien edustalle, Vuosina 1877–1878*, Helsinki: G. W. Edlundin kirjapaino, 2.

4. Teuvo Laitila (2001) *Solder, Structure and the Other: Social Relations and Cultural Categorisation in the Memoirs of Finnish Guardsmen Taking Part in the Russo-Turkish War, 1877–1878*. University of Helsinki, <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/hum/kultt/vk/laitila/solders.pdf>; sotilasidentiteetistä ja -ihanteista ks. 251–253. Teos on ilmestynyt painettuna 2003 nimellä *The Finnish Guard in the Balkans: Heroism, Imperial Loyalty and Finnishness in the Russo-Turkish War of 1877–1878 as Recollected in the Memoirs of Finnish Guardsmen, Suomalaisen Tiedeakatemian toimituksia, Humaniora 324*. Helsinki: Suomalainen Tiedeakatemia.

5. C. F. Wahlberg (1878) *Vid Lifgardets 3:je Finska Skarpskyttebataljon och Riska Gardeskåren: tekningar från rysk-turkiska kriget 1877–78*, Helsingfors: Hufvudstadsbladets tryckeri; A. von Alfthan (1878) *Från Jassy till Konstantinople: Anteckningar från Turkiska Fälttåget 1877–78*, Helsingfors: G. W. Edlunds förlag; W. Palander (1881) *Muistelmia viimeisestä Venäjän ja Turkin sodasta*, toim. A. Liljestrånd, Pori: O. P kirjakauppa; H. Schulman (1955) *Minnen från fälttåget i Turkiet åren 1877–78*, SLS 352. Helsingfors: Svenska Litteratursällskapet i Finland. Yhden kertojan tausta on jäänyt tutkijalle epäselväksi, mutta tämä näyttää saaneen ainakin jonkin verran korkeampaa

Alempisäätyisistä kertojista tunnetuin oli jo mainittu Johannes (Janne) Jernvall, joka julkaisi 1881 salanimellä muistelmansa sotaretkeltä, mutta kertoi tapahtumista myös *Lukemisia Suomen sotamiehille* -lehdessä.⁶ Kaksi kertojaa oli värväytynyt vapaaehtoisina sodan syyttyä. Heistä Akseli Lindfors oli nahkurin poika Kauhajoelta ja erosi myös kaartista kohta sodan päätyttyä.⁷ Wilhelm Lindmanin sotilasura jäi yhtä lyhyeksi, ja muistelmiensa ohella hän kunnostautui arkkiveisujen tekijänä.⁸ Molempien kertomukset osoittavat kuitenkin sen, että he olivat jo 1870-luvulla hankkineet niin hyvän kirjoitustaidon, että he pystyivät laatimaan julkaisukelpoiset sotakuvauksensa.

Lisäksi Laitila on käyttänyt lähteenään yhtä julkaisematonta kertomusta, jonka laatija oli Sten Anders Wallin.⁹ Tämä oli värväytynyt vapaaehtoisena Suomen kaartiin syksyllä 1876, ja hänellä oli sotaan lähdetäessä takanaan vajaan vuoden koulutus. Hänen muistelmansa poikkeavat muista kertomuksista. Ensinnäkin niihin sisältyy kuvaus tekijän taustasta, varhaisvaiheista ja värväytymisestä kaartiin sekä alokkaiden koulutuksesta. Toiseksi muistelmien näkökulma on selkeästi sotamiehen näkökulma.¹⁰

koulutusta. O. W. Fennander (1878) *Suomen Kaartin sotaretki: Muistelmia Venäläis-Turkkilaisesta sodasta 1877–1878*, Mikkeli: O. B. Blomfeltin kirjapaino.

6. Jernvall oli syntynyt Sääksmäen Lahisten kartanossa 1851. Hänet oli ylennetty väepeliksi keväällä 1877, ja hän solmi avioliiton ennen sotaan lähtöä.

7. A. Lindfors (1883) *Tarkka-ampujan Päiväkirja: Muistelmia Venäläis-Turkkilaisesta sodasta v. 1877–78*, Nikolainkaupunki: Vaasan Painoyhtiön kirjapaino. Toimittuaan poliisina Vaasassa Lindfors palasi kotipitäjäänsä jatkamaan isänsä ammattia.

8. W. Lindman (1879) *Vapaaehtoisen sotilaan Päiväkirja eli Kertomuksia sodasta Wenäjän ja Turkin välillä*, Viipuri: Östra Finlandin kirjapaino. Hänen sotaa koskeva arkkiveisunsa on ”Uusi sota-laulu sodasta Turkin ja Wenäjän välillä vuosina 1877–1878” vuodelta 1880. Arvid Hultin (1931) *Luettelo Helsingin yliopiston kirjaston arkkikirjallisuudesta II: Maalliset arkkiveisut*, Helsingin yliopiston kirjaston julkaisuja XII:2, Helsinki, 272–273.

9. S. A. Wallinin *Muistelmia palvelusajaltani Henkivartioväen Suomen tarkka-ampujapataljoonassa rauhan aikana (Muistelmia: rauha)*, *Muistelmia Suomen Kaartin osanotosta venäläis-turkkilaiseen sotaan vuosina 1877–78 (Muistelmia: sota 1–3)* ja *Muistoja elämäni taipaleelta*. A. K. Valveen perikunnan hallussa. Kopiot Sota-arkistossa (PK 1310/1).

10. Wallinin *Muistelmia: sota 1*, 1.

*S. A. Wallin kävi valokuvassa saatuaan ylennyksen väe-
liksi 1882. Hänen rinnassaan
ovat venäläinen 4. luokan Py-
hän Yrjön risti ansioista Tur-
kin sodassa, Turkin sotaretken
muistomitali ja Romanian ku-
ningas Carol II:n rautaristi
muistona Tonavan eteläpuo-
listen maakuntien valtaukses-
ta. Yksityiskokoelma.*

”Huomautan heti alussa, että nämät yksinkertaisen rivimiehen muistelmat eivät ole liioiteltuja juttuja, vaan perustuvat tositarpeisiin ja kokemuksiin sekä kärsimyksiin, joita jokainen puheena olevalla talvisotaretkellä mukana ollut sai kokea.”

Tämä merkitsee kertomuksen laskeutumista heroisen sotakuvauksen tasolta sodan todellisuuteen.

Näiden muistelmien kirjoitusaika ei ole tiedossa, mutta ne ovat syntyneet selvästi myöhemmin kuin samassa komppaniassa palvelleen Jernvallin kertomus, jota hän kommentoi. Vielä 1870- tai 1880-luvulla hänen kirjoitustaitonsa ei olisi riittänyt noin laajojen kuvausten tuottamiseen.¹¹ Todennäköisesti kertomus on rakentunut vähitellen vuosien kuluessa. Tämä on myös edellä mainituista sotakuvauksista viimeinen, joten Wallinilla on ollut käytettävissään muiden julkaisut, jotka ovat mahdollisesti muokanneet tuota tarinaa. Toisaalta hän on voinut myös ottaa esiin asioita, joita muut eivät käsitelleet. Riippumatta kirjoitusajankohdan vaikutuksista muistelmat tekee kiinnostaviksi niiden näkökulma: tekijä ei kerro suuria sotamuistoja vaan pienen sotilaan kokemuksia.

Seuraavassa tarkastellaan muutaman esimerkin valossa sitä, millaisena Wallinin muistelmassa sotilaan arkipäivä näyttää. Taustana hänen muistelmilleen ovat hänen omat lähtökohtansa, jotka tuskin poikkesivat kovin paljon muiden kaartin rivimiesten sosiaalisesta taustasta. Ensimmäinen vaihe sotilaan uralla oli värväytyminen ja sopeutuminen. Määräys lähteä sotaan merkitsi lähtöä tuntemattomaan tulevaisuuteen, ja sotatilanne muutti marssit sekä harjoitukset elämän ja kuoleman kysymyksiksi. Miten nuori sotilas sen eli ja koki? Miten tämä määrätti käsitystä sotilaan työstä?

Renkituvasta kasarmiin

Sten Anders Johansson, kutsumanimeltään Antti, syntyi Kiskon pitäjän Norsjoen torpassa 23. marraskuuta 1853. Perheeseen syntyi kaikkiaan yhdeksän lasta, joista kui-

tenkin vain kolme poikaa varttui aikuisiksi. Torppa siirtyi aikanaan perheen vanhimmalle pojalle, joten nuorimpana Antin oli lähdettävä etsimään elantoa muualta.¹²

Ensimmäiseen työpaikkaansa, läheiseen taloon, hän meni renkipojaksi 13-vuotiaana syksyllä 1866. Käytyään rippikoulun keuhkolla 1868 Antin työt jatkuivat eri taloissa, ja renkitupien elämänmeno kävi tutuksi. Pikku vilpit, kokkapuheet, kiusoittelu, kortinpeluu ja alkoholi leimasivat renkien vapaa-aikaa. Kun renkipojaksi Antti astui ensi kerran kaartilaisten makuusaliin, hän ei ollut tuollaisessa nuorten miesten joukossa mikään untuvikko, vaan oli nähnyt jo renkituvissa kaikenlaisia koirankujeita.¹³

Syksyllä 1873 Antti sai tallirengin paikan Uskelasta Pettilän (Karlberg) kartanosta. Samalla nimi Johansson vaihtui Walliniksi. Nimenvaihdoksen tausta on jäänyt hämäräksi, mutta oletettavasti kartanon isäntä lääninkamreeri, vapaaherra Carl Gustaf von Bonsdorff halusi, että rengit ja piiatkin voitiin erottaa toisistaan sukunimen perusteella.¹⁴ Tallirenki sai työstään rahapalkkaa, mutta vuosiansio 130 markkaa oli rengin palkaksi verrattain alhainen.¹⁵

Wallin tutustui Pettilässä sinne navetta-piikaksi Muurlasta tulleeseen torpan tyttöön Maria Vilhelmina Karpiin, ja nuoret ryhtyivät miettimään yhteistä elämää. Se ei pitäjän pienimmille näyttäytynyt ruusuisena, joten Wallin tunsu houkutus lähteä etsimään parempaa tulevaisuutta muualta. Kun hän ei syksyllä 1876 päässyt isännän kanssa sopimukseen palkasta, hän ei enää uusiin renginpesteään, vaan heitti repun sel-

11. Ks. tark. Pirkko Leino-Kaukiainen, ”Nyt Lasken minä pännäni Tämä viherjäisen paperin päälle” Nuoren sotilaan kirjeitä 1800-luvun lopulta. Artikkelin käsikirj., ilmestyy 2005.

12. Tiedot Sten Anders Johanssonin perhesuhteista perustuvat Kiskon rippikirjoihin sekä kastettujen ja kuolleiden kirjoihin 1800-luvulta. Mikrokortit Kansallisarkistossa (KA).

13. Wallin, *Muistoja...*, joka on kirjoitettu todennäköisesti 1930-luvulla.

14. Kiskon rippikirjat (äboländska delen) 1870–79 ja Uskelaan muuttaneet 1870–77. Mikrokortit, KA.

15. Sakari Heikkinen & Timo Kortteinen & Hannu Soikkanen & Arvo M. Soininen (1983) *Palkat, toimeentulo ja sosiaalinen rakenne Suomessa 1850–1913*, Helsingin yliopiston talous- ja sosiaalhistorian laitoksen tiedonantoja 13, Helsinki, liitetäulukko 4, 122.

käänsä ja suuntasi askeleensa kohti Helsinkiä.¹⁶

Kaupunkiin oli tullut paljon hänen kaltaisiaan työnhakijoita, eikä työpaikkaa heti löytynyt. Lähinnä yhteensattumien seurauksena hän tuli värväytyneeksi kuudeksi vuodeksi Suomen kaartin palvelukseen. Verratuna pariin sataan vapaaehtoiseen, jotka tulivat kaartiin sen saatua lähtökäskyn sotapäätökselle, Wallinin valinta oli erilainen.¹⁷ Sodan alettua värväytyneet lähtivät nimenomaan sotaan. Sen sijaan syksyllä 1876 Suomessa oli vallinnut pitkä rauhan kausi, eikä kaarti ollut sotinut sitten Puolan kapinan 1830–31. Wallinin kohdalla ei ollut kyse sotilasuran vetovoimasta vaan siitä, että hän ei ilman suhdeverkostoa löytänyt riittävän nopeasti vaihtoehtoisia työmahdollisuuksia Helsingissä. Sisu ei antanut periksi palata takaisin maalle.

Wallinin tausta muistuttaa jo edellä mainitun vääpeli Jernvallin taustaa, ja yhtäläisyyksiä on myös yhden hänen toverinsa Isak ”Iisu” Gröndalin tarinan kanssa. Tämä oli renki Pomarkusta ja värväytynyt 22-vuotiaana 1871, joten hän oli viimeistä vuottaan palveluksessa, kun sota syttyi. Isokokoinen Gröndal oli tietyömaalla uhmannut pahemman kerran siltavoutia ja kuullut, että rangaistuksen voisi välttää pestautumalla armeijaan. Aivan vapaaehtoisesti hän ei kaartiin tullut, vaan olosuhteet näyttäytyivät hänellekin vaihtoehdottomina.¹⁸

Wallinin tovereista ainakin parissa tapauksessa värväytymisen taustalla oli alkoholi, ja hän tunsi tapauksia, joissa juopumuksen tai tappelun takia langetettuja sakoja välteltiin pestautumalla sotilaaksi. Hänen lapsuusaikainen tuttavansa komppanian kirjuri Johan Sundgren oli orvoksi jäänyt maanmittarin poika, joka toimi kauppa-apulaisena Turussa ja Helsingissä, mutta sai potkut ryhdyttyään ”tullaamaan kauppiaan punssi- ja viinivarastoa runsaalla mitalla”. Puotimiehenä olo ei sosiaalisestikaan tyydyttänyt, joten hän pestautui kaartiin.¹⁹ Myös yksi Wallinin ensimmäisiä tuttavuuksia kaartissa, Halikosta tullut Janne Kallio (Johan Berg) mainitsi olleensa juoppo ja tappelupukari, joka oli kaartissa luopunut kokonaan väkijuomista.²⁰

Rengin näkökulmasta sotilasura saattoi näyttää mahdollisuudelta, jota Wallin oli lähtenyt etsimään. Sotilaskoulutuksen maine yleisön keskuudessa ei kuitenkaan ollut houkutteleva, mistä kertoo muun muassa kiskolaismiesten pelottelu: ”Mut sen sää mies park tulet viel katumaan, kun sää siel saat joka toinen peev korvilles ja joka toinen peev vesivelliä syödäkses.” Kaarti tarjosi kuitenkin vakituiset olot, rahapalkan ja univormun tuoman näyttävyyden. Kun Wallin ensi kerran pukeutui sotilasasuun, hän kertoi tunteneensa ”ikään kuin olisin kohonnut arvossa renkimiestä hiukan arvokkaammaksi”.²¹

Alokkaan selviytymiskeinot

Ennen sotakokemusten kuvausta Wallin kertoo varsin tarkasti siitä, miten maalta tullut 23 vuotta juuri täyttänyt mies astui uusiin olosuhteisiin ja toimintaympäristöön. Ohjattujen harjoitusten kautta sotamies ei oppinut talon tavoille eikä lunastanut paikkaansa miesjoukon jäsenenä, vaan se tapahtui vapaahetkinä ja makuusaleissa.

Wallin ei heti saanut vakanssia kaartissa, vaan alkoi palkattomana reserviläisenä ikään kuin katsellen ja totutellen. Ensimmäinen kosketus harjoituksiin tapahtui värväytymispäivänä, kun hän sai ovenraosta seurata iltakatselmusta ”koritoorissa”. Sotilaat asettuivat riveihin, vääpeli suoritti tarkastuksen, jonka aikana yksi humalainen mies sai läimäytyksen ja kannettiin nukkumaan. Kuului venäjänkielisiä komentoja ja ruotsinkielisiä tiedonantoja, sitten luettiin rukous ja toivotettiin hyvää yötä. Erityisesti kielivaikkeudet arveluttivat supisuomalaista alokasta. Vääpeli kuitenkin otti haltuunsa Wallinin muuttokirjat, eikä paluuta siviilielämään enää ollut.

Erilaisissa yhteisöissä on omia tulokastapojaan. Kyse ei ole vain tietojen ja taitojen oppimisesta vaan tietyistä rituaaleista, joiden kautta yksilö hyväksytään yhteisön jäseneksi. Merimiesten yhteisöissä on nuoria saatettu riisua alastomiksi ja pilkata heitä. Uittotyömailla taas uudet miehet saattoivat joutua pilkan tai kepposten kohteiksi, heillä teetettiin olemattomia töitä, ja nuo-

ria juotettiin humalaan. Näiden initiaatoritien avulla yhteisön jäsenet koettelivat tulokkaan sietokykyä.²²

Sotaväen käytösmallit eivät poikenneet monien työpaikkojen tulokasriiteistä. Jo lääkärintarkastusta odotellessaan Wallin joutui ilveilyn kohteeksi. Sitten vanhat kaartilaiset ottivat tulokkaan vastaan äänekkäillä pilapuheilla tämän astuessa makuusaliin, jossa asui yli 20 miestä. ”Kollo” ja ”nahkapoika” olivat tavallisia nimityksiä.²³ Tämä tulokas valitsi vastaukseksi vaikenemisen, koska hän ei tuntenut pelin sääntöjä. Vanhempien joukossa oli myös niitä, jotka antautuivat asiallisempaan keskusteluun ja opastivat sotilaan käyttäytymisen hallintaa. Pilapuheista ei tarvinnut välittää, ne kohdistettiin aina uusiin miehiin.

Ilkeilyn lopettamiseksi tarvittiin kuitenkin miestä väkevämpää. Se oli tapa, ja niin pä Wallin kävi seuraavana aamuna korpraalin luvalla hankkimassa kaksi pulloa paloviinaa. Kun ryypyt saatiin juotua, toverit lupasivat lopettaa ”nahkapojaksi” nimitellyn. Tulokas värvättiin pian välittämään salaa viinaa miehille, koska alkoholin tuominen kasarmialueelle oli kiellettyä. Salakauppa kukoisti kasarmin tienoolla, sillä alkoholi oli monille sotamiehille ja upseereille ongelma. Tässä jälleen vanhempi toveri neuvoi, että toiminta oli viisasta lopettaa, sillä kiinni jäämisen riski oli suuri.

Koettelemukset eivät silti päättyneet. Seuraavaksi tulokas sai kokea tylyn kohtelun ”artellissa” (keittiö) mennessään pyytämään leivänmurikkaa. Vastaan sanomatta tämä lähti pois, mutta nyt korpraali oli avuksi. Hän kävi todistamassa, että Wallin kuului komppanian muonavahvuuteen, joten hän sai leipänsä ja silakkansa. Myöhemmin hän oli kyllä ”artelliskan” kanssa väleissä ja sai joskus makupalan.

Vaatteiden jaossa uusi mies sai jälleen tuntea itsensä petetyksi. Varusteiden laatu ei ollut parhaasta päästä, vaan jo ensimmäisissä voimisteluharjoituksissa saappaiden anturat repesivät irti päällisistä. Esimiesten taholta apua asiaan ei tullut, mutta toverit kehittivät keinot, millä repeytyneet jalkineet paikattiin. Ne toimitettiin vaivihkaa takaisin rustmestarille, ja Wallin sai ehjät saap-

paat tilalle. Kasarmissa myös varastettiin, vaihdettiin ja myytiin kaikenlaista tavaraa, ja tähänkin oli totuttava.

Nämä pienet tapaukset kertovat siitä, kuinka uuden sotilaan oli opeteltava kasarmin toimintatavat ja kirjoittamattomat säännöt. Selviytymisen kannalta oli tärkeintä löytää mahdollisimman pian luotettavia tovereita, jotka johdattivat käyttäytymisen salaisuuksiin ja auttoivat hankaluuksissa. Pekka Leimun mukaan värvätyssä kaartissa tulokkaiden joukko oli kerrallaan pieni, joten kaikkinaisen osoittelu ja pilkka olivat yksilöllisiä. Värvättyjen joukossa kyse ei ollut yleensä järjestelmällisestä simputuksesta, vaan kiusoittelu oli verrattavissa ammattiryhmien tavanomaiseen initiaatioon.²⁴

Sodan todellisuus

Suomen kaarti lähti 6. syyskuuta 1877 junalla Helsingistä kohti Bukarestia osallistuakseen Venäjän joukoissa taisteluun turkkilaisia vastaan. Kymmenien tuhansien venäläisten, kasakoiden ja kansallisista vähemmistöistä koottujen sotilaiden joukossa suomalaisia oli kaikkiaan noin tuhat. Kaartilaiset kuuluivat Pietarin ympäristöstä lähetettyyn noin 35 000 valiosotilaaseen. Komenuksen tultua kaartin vahvuutta nostettiin värväyksen avulla rauhanajan 700 miehes-

16. Wallinin muuttokirja Uskelasta on päivätty 27.11.1876. Uskelan seurakunnasta muuttaneet 1870–77. Mikrokortti KA.

17. Vrt. Laitila (2001) 28.

18. J. I. Varén (1898) *Upseerin muistelmia sotarekeltä v. 1877–78–79, II*. Porvoo: WSOY, 1–14. Isak Jaakonpoika Gröndal oli syntynyt Pomarkussa 19.4.1849 ja muutti sieltä Suomen kaartiin 23.10.1871. Hän kaatui Gornyi Dubnjakin taistelussa 1877. www.genealogia.fi/hiski

19. Wallin, *Muistelmia: rauha*, 11, 21, 54. Sundgrenin ehdistus ei poistunut, vaan hän teki itsemurhan helmikuussa 1877. Suomen kaartin seurakunnan haudattujen kirja 1877, www.genealogia.fi/hiski

20. Wallin, *Muistelmia: rauha*, 37–39.

21. Wallin, *Muistelmia: rauha*, 17, 85.

22. Hanna Snellman (1996) *Tukkilaisten tulo ja lähtö: Kansatieteellinen tutkimus Kemijoen metsä- ja uitto-otöistä*, *Scripta Historica* 25, Oulu: Pohjoinen, 125–127.

23. Vrt. Pekka Leimu (1985) *Pennalismia ja initiaatio suomalaisessa sotilaselämässä*, *Kansatieteellinen arkiisto* 33, Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys, 77–79.

24. Leimu (1985) 80–81.

Suomen kaartin aliupseereja 1880-luvulla. Vasemmalla albaalla istuu vääpeli S. A. Wallin vieressään "Vääpeli Lemminkäisenä" 1881 sotamuistojaan julkaissut alivänrikki J. Jernvall. Yksityiskokoelma.

tä. Yksi näistä lähtijöistä oli sotamies Wallin.²⁵

Joukot jalkautuivat Bukarestin eteläpuolella, ylittivät Tonavan ja marssivat milloin auringon paahteessa milloin jatkuvassa vesisateessa. Wallin kuvaa marssin raskautta, ruuan niukkuutta, varusteiden painoa ja väsymystä, mutta samalla kertomuksessa tulevat esiin sotilaiden kekseliäisyys ja yhteiset ponnistukset ravinnon hankkimiseksi. Jännitys joukoissa myös kasvoi tykkien paukkeen kuuluessa taistelualueelta. Ensimmäiseen tulitaisteluun turkkilaisia joukkoja vastaan suomalaiset joutuivat 24.10.1877 Plevnan lähistöllä, kun he valtasivat kaupungin linnoitusketjuun kuuluneen pienen Gornyi Dubnjakin linnakkeen. Tämä oli myös se taistelu, jossa suomalaiset kokivat suurimmat menetykset kaatuneina ja haavoittuneina. Tässä taisteluissa kaatui 24 miestä kaikkiaan 32 taistelujen aikana kuolleesta suomalaisesta.²⁶

Kaikki kertojat kuvasivat Gornyi Dubnjakin taistelua merkittäväksi kokemukseksi. Joukot lähtivät liikkeelle pimeässä, miehet olivat ääneti, mutta vähitellen keskustelu virisi ja alakuloisuus hälveni. Taistelu on kuvattu sankarilliseksi, luoteja viuhui ilmassa ja osumia tuli. Suomalaiset taistelivat urhoollisesti isänmaan ja Suomen kunnian puolesta. Rivien harveneminen johtui taistelun kovuudesta tai venäläisen sodanjohdon heikkoudesta.²⁷

Käsitys velvollisuuksista, sankaruudesta ja sankarillisen kuoleman mahdollisuudesta oli jo ennen sotaa iskostunut sotilaiden mieliin. Monet heistä olivat lukeneet Runeberginsa, ja nekin, joiden lukutaito oli puutteellinen, olivat todennäköisesti *Vänrikki Stoolin tarinoita* kuulleet. Wallin kirjoitti, että kolmannessa komppaniassa oli Kuusiminen mies, joka iltaisin kertoi ulkomuistista muun muassa *Välskärin kertomuksia* ja *Seitsemää veljestä*. Ehkä hänen varastonsa kuuluivat myös Runebergin runot. Jernvall taas siteerasi muistelmassaan esimerkiksi runoa *Kulnev*.²⁸

Wallin pysytteli kuvauksessaan vain niissä asioissa, joita hän itse taistelun kuluessa näki ja koki. Ainoa myönnytys sota-näytännön kuvauksen suuntaan oli, kun hän toisti

Jernvallin sanat, että suomalaisten saavuttua taistelualueelle aurinko punasi puiden latvoja ennustaen veristä päivää. Kun joukko oli näköetäisyydellä linnakkeesta, Wallin ei enää katsonut ympärilleen, ”vaan koko huomioni oli kohdistettu savuverhossa oleviin linnakkeisiin, joista kuului sellainen kiväärinpapatus, kuin siellä olisi heitetty yhtämittaa kourallisittain luoteja suurille rautalevyille.” Mutta luotisateeseen tottui ja tuli välinpitämättömäksi niiden vin-kumisesta.²⁹

Tietynlainen turtumus taistelussa oli itsepuolustusmekanismi, joka ilmeisesti oli syynä hyvin niukkoihin toteamuksiin, kun Wallin kuvasi toveriensa kaatumista tai haavoittumista. On ymmärrettävää, että jännittyneet miehet eivät kiinnittäneet taistelussa kovin paljon huomiota ympäristöönsä, mutta Wallinin tapauksessa edes aika ei ole kullannut muistoja niin, että taistelu olisi hänen kertomuksessaan saanut sankarillisia piirteitä, kuten useiden muiden kuvauksissa. Vastakohtana Wallinin toteavalle ilmaisulle muilla on toverien kaatumisen yhteydessä mainintoja muun muassa velvollisuuden täyttämistä ja jalosta kuolemasta.³⁰

Realistiseen tapaansa Wallin kuvasi myös väsymystä, joka yllätti sotilaat kesken taistelun. He eivät olleet nukkuneet edellisenä yönä lainkaan. Joukko oli lähtenyt marsimaan kohta puolenyön jälkeen ja kulkenut lähes tauotta päivänkoittoon asti, jolloin taistelu kiihtyi ja komppania syöksyi ampuen pitkin taistelukenttää noin kilometrin matkan. Kun Wallin oli päässyt maa-kuoppaan hieman suojaan kello 10 paikkeilla, väsymys painoi silmät kiinni. Ja kertomus jatkuu:³¹

”Nukuttuani ehkä parisen tuntia, en herättyäni heti muistanut, missä olin, vaan nousin istualle. Mutta turkkilaiset huomauttavat ja luotia sihatteli pääni sivuitse, osuipa joku niistä taas multakasaan. Nyt tunsin itseni entistä virkeimmäksi ja aloin tähystellä ympärilläni. Ensimmäiseksi kohdistin katseeni tiepenkan takana oleviin tovereihini, joista suurin osa sekä myös Kapteeni, näyttivät olevan nukkuma-asennossa...”

Lindman kuvaili, että toverien kaatuessa tai haavoittuessa sotilas ”tulee kukin haltioihin- ja syöksee mielettömänä eteenpäin kuin ärsytetty eläin.”³² Wallin ei sen sijaan juuri tunteitaan eritellyt toverien kaaduttua, mutta taistelun jälkeen hän totesi, että ruoka ei maistunut, vaikka sotilaat olivat päivän aikana vain pureskelleet kuivaa leipää. Väsyneinä he kääriytyivät telttakankaaseen ja nukkuivat vierä vieressä.

Wallinin kirjoitustyyli on dokumentoivaa, ja hän on kirjannut arkipäiväisiä tapahtumia joukko-osastossaan. Enemmän kuin varsinaisista sotatoimista hän kertoo Balkanin vuorilla kärsitystä vilusta ja nälästä, talvisen vuoriston ankaruudesta, varusteiden puutteista, heikosta hygieniasta ja taistelusta syöpäläisiä vastaan. Pyrkimys itse koetun tarkkaan kirjaamiseen on syrjäyttänyt ne tuntemukset, joita osallistuminen sotaan pakostakin herättää. Tämä johtaa väistämättä kysymään, liikuttiko mikään hänen mieltään sotaretken aikana.

Kaikkiin Turkin sodan kertomuksiin kuuluu kuvaus siviiliväestön kohtalosta sodan jaloissa. Islaminuskoista väestöä oli lähtenyt perhekunnittain pakenemaan kohti Konstantinopolia niiltä alueilta, joilla venäläiset joukot etenivät. Pakomatka oli kestänyt kuukausia, ja talvi yllätti pakolaiset. Pakkanen ja nälkä koituivat monen kohtaloksi, mutta perääntyvä armeija otti myös osansa Filippopolin ja Adrianopolin välillä. Eikä tässä vielä kaikki. Venäläisten joukkojen lähestyessä pakolaiset osallistuivat sotatoimiin turkkilaisten puolella, jolloin kymmeniä tuhansia surmattiin. Asialla olivat myös bulgaarit, jotka kostivat turkkilaisten heihin aikaisemmin kohdistaneita julmuuksia.³³

Tätä siviiliväestön ruumiiden reunustamaa kuoleman tietä kaartilaiset joutuivat marssimaan kolme päivää peräkkäin, vaikka matkaa oli vain vajaat kymmenen kilometriä. Wallin kertoo kylissä ja tien varsilla kohtaamastaan näystä suhteellisen lyhyesti, mutta hänen kauhistuksensa kuvastuu kertomuksesta yhtä selvänä kuin esimerkiksi Fennanderin tai Jernvallin tunteikkaamissa esityksissä. Hän ei kuitenkaan ryhtynyt pohtimaan pakolaisten kohtaloon joh-

taneita syitä, vaan totesi omat tietonsa siihen liian vähäisiksi. Lopuksi hän huomautti, että kokemus toi hänen mieleensä vanhalta ruotsinaikaiselta sotamieheltä lapsena kuulemansa sanat: ”Parempi on olla sotarinnassa kuin sodan jaloissa.”³⁴

Sotilaiden suhde siviiliväestöön oli useissa paikoissa asiallinen ja utelias, vaikka pelkoa ja epäluuloa puolin ja toisin esiintyikin.³⁵ Muonavarvoja saatiin osin täydennettyä paikallisilla tuotteilla. Paenneen siviiliväestön kohtalo jätti kuitenkin Wallinin mieleen pysyvän jäljen. Se näkyy eräästä hänen kirjeestään morsiamelleen, kun hän kertoi 1885 Venäjän ja Englannin välillä uhanneesta sodasta. Sota saattaisi koskettaa Suomeakin, ja tuo mahdollisuus pelotti, sillä hän oli ”jo marssinut maata, joka on ollut sotatantereena, olen nähnyt sen hirmu kuvan, minkä sota jättä koko sille maalle ja kansalle jotka siinä asuvat”.³⁶

Sodassa sotilaan työ

Kun Wallin kuvasi suhdettaan esimiehiinsä, hänen asenteensa olivat samaa maata kuin Linnan tuntemattomien sotilaiden. Eri-tyistä kiitosta sai komppanian kapteeni Eu-

25. Wallinin perheen ja morsiamen tuntemuksista lähdön hetkellä ei ole tietoa, sillä heidän kirjeitään ei ole säilynyt. Wallinin kirjeestä käy kuitenkin ilmi, että morsian oli toivonut saavansa valokuvan hänestä, mutta tätä toivetta ei ollut aikaa täyttää. Wallin Maria Wilhelmina Karpille 5.9.1877. Wallinin kirjeet ovat A. K. Valveen perikunnan hallussa.

26. Tapio Hiisivaara (1968) *”Tubannenpa verran poikia läksi...”*: Suomen kaarti Balkanin sodassa 1877–1878, Porvoo: WSOY, 65–84; Mauno Jokipii (1978) ‘Suomen kaarti Bulgarian vapaussodassa 1877–78’, *Vuosikirja X: Sotahistoriallinen seura ja Sotamuseo*, Helsinki: Sotahistoriallinen seura, 187–192; Laitila (2001) 103–104.

27. Esim. Jernvall (1881) 49–61; Lindfors (1883) 11–14; Lindman (1879) 11–14; Hiisivaara (1968) 64.

28. Wahlberg (1878) 3, 8; Wallin, *Muistelmia: rauha*, 90; Jernvall (1881) 58.

29. Jernvall (1881) 51; Wallin, *Muistelmia: sota 1*, 74–75; Vrt. Knut Pipping (1978) *Komppania pienoisyhteiskuntana: sosiologisia havaintoja suomalaisesta rintamajoukosta 1941–1944*, Helsinki: Otava, 160–164.

30. Laitila (2001), 104, 121–127.

31. Wallinin muistelmat: sota 1, 83–84.

32. Lindman (1879) 12–13.

33. Hiisivaara (1968) 172–176; Laitila (2001) 131–135, 141–142.

34. Wallinin muistelmat: sota 3, 295–298.

35. Ks. tark. Laitila (2001) 185–221.

36. Wallin Maria Wilhelmina Karpille 28.4.1885.

gen Bremer, kun hän itse osallistui tykkien kuljettamiseen vuorenharjanteelle siinä vaiheessa, kun joukko aloitti vuoristosolien valtauksen. Kapteeni lähti myös ensimmäisenä kahlaamaan joen poikki, kun se oli tarpeen. Bremer käytti yleensä suomen kieltä puhutellessaan sotilaita, mikä lisäsi joukon häntä kohtaan tuntemaa luottamusta.³⁷

Wallin ei arvostellut suoraan esimiehiään eikä myöskään taisteluissa ryhtynyt vastustamaan käskyjä. Seuraava esimerkki kuitenkin kertoo, että kaikkeen suomalainen sotilas ei sentään ryhtynyt. Gornyi Dubnjakin taistelussa Wallinin viereen ilmestyi aliupseeri Karl Wennerström, joka samassa haavoittui käteen. Wallin satoi haavan, ja Wennerström vaati häntä lähtemään saattajaksi sidonta-asemalle. Tähän Wallin tokaisi: ”En suinkaan. Onhan teillä terveet jalat – pääsette sinne yksinkin.” Tässäkin näkyy moderniin sotakuvaukseen kuuluva piirre, että suomalainen sotilas tuntee rajansa ja suhtautuu sotatilanteeseen ammattimaisesti.³⁸

Ammattisotilaita nämä kaartilaiset – sodan edellä värväytyneitä lukuun ottamatta – olivatkin. Sotaan lähtiessään rivisotilaille ei ollut oleellista isänmaan tai keisarin puolustaminen tai sankaruus vaan se, että hän hoiti työnsä – sotimisen – velvollisuudentuntoisesti. Sotaan lähtiessään Wallin kirjoitti morsiamelleen:³⁹

”Niin nyt on Asjan laita että minäkin ajaudun nuorella ijjälläni vastustaman tuota hirviä kristin uskon vihollista Turkia ja sen voi päättää että harvat meistä palaja sieltä mutta kojotamme kuitenkin niin kauvan kuin hengi vähängi sydämmessä liikku ...”

Sitaatti kertoo myös sotaa edeltäneestä propagandasta, jossa vedottiin taisteluun kristinuskon – myös ortodoksisen uskonnon – puolesta. Kuten Teuvo Laitila on osoittanut, tämä kytkettiin sivistyksen ja kansallisen itsemääräämisoikeuden edistämiseen.⁴⁰

Sodan ja aliupseerikoulutuksen jälkeen käsitys sotilaan tehtävistä ja velvollisuuksista oli Wallinin mielessä kirkastunut ja saanut myös patriotismin sävyjä. Kun 1885 oli pelättävissä sota Venäjän ja Englannin välillä, hän puhui sotilasammattin vaatimuksista seuraavasti:⁴¹

”vaatii Pyhä velvollisuuteni minun kursailematta astua uljaasti taistelutantereelle kuin käsky annetaan ja Herra Kaikkivaltias sen parhaaksi näkee. Silloin rakkaat lempiystävät, sukulaiset täytyy jättää, sekä pyhällä velvollisuudentunteella käydä siihen toimeen, joka ei ole yksityisen eduksi, vaan koko armaan Isänmaamme.”

Kahden viimeksi siteeratun tekstin välillä on kirjallisessa ilmaisussa huomattava ero. Sotilaan ammattikoulutukseen kuului myös kirjoittamisen ja lukemisen opetus, joilla monien puutteellista peruskoulutusta täydennettiin.⁴² Sotilaskoulutus oli 1800-luvulla rahvaalle yksi tie parempaan tulevaisuuteen, ja se voidaan nähdä osana kansallista sivistysprojektia. Sten Anders Wallinin kohdalla hänen toiveensa vihreämmästä oksasta kaupungissa toteutui, mutta sotilaan ammatti oli hänelle vain yksi elämänvaihe. Hän meni lopulta toukokuussa 1886 naimisiin uskollisesti odottaneen Maria Wilhelmina Karpin kanssa, ja he saivat pian kaksi poikaa. Vuonna 1892 perhe muutti Seurasaareen, missä Wallin toimi vuoteen 1929 Helsingin Anniskeluosakeyhtiön perustaman kansanpuiston valvojana. Hän kuoli marraskuussa 1937. ■

37. Wallin, *Muistelmia: sota 2*, 156, 261, 270; Jernvall (1881) 50; *Uusi Suomi* 5.9.1977 Turkin sodasta 100 vuotta (art., Jarmo Laine).

38. Wallin, *Muistelmia:sota 1*, 88–89; vrt. Pipping (1978) 197–204.

39. Wallin Maria Wilhelmina Karpille 8.8.1877.

40. Laitila (2001) 66–70.

41. Wallin Maria Wilhelmina Karpille 18.4.1885.

42. J. E. O. Screen (1996) *The Finnish Army 1881–1901: Training the Rifle Battalions, Studia Historica 54*. Helsinki: Finnish Historical Society, 217.